

Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΥΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΥΤΡΗΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

«Φανερόν ότι πλείων η σπουδή της οικονομίας περί τους ανθρώπους ή περί την των ανύχων κτήσιν και περί την αρετήν τούτων ή περί την της κτήσεως, ον καλούμεν πλούτον»
(Πολιτικά Α13, 1259 β 18-21).

Σε μικρό χρονικό διάστημα, περίπου δύο αιώνων, οι Αρχαίοι Έλληνες ανέπτυξαν την αρχιτεκτονική και έκτισαν ένα από τα ανεπανάληπτα μνημεία, τον Παρθενώνα. Σμίλευσαν το μάρμαρο και δημιούργησαν μνημεία τέχνης πρωτοφανούς κάλλους και αρμονίας, που ενέπνευσαν αμέτρητες γενιές καλλιτεχνών. Επινόησαν την πολιτική, θεμελίωσαν και ανέπτυξαν τη φιλοσοφική σκέψη. Καλλιέργησαν τη λογοτεχνία και την ποίηση. Έθεσαν τις βάσεις της Γεωμετρίας, της Βιολογίας, της Ιατρικής, της Κοσμολογίας, της Φυσικής. Ανέπτυξαν τη γεωγραφία. Θεμελίωσαν την Ιστορία. Δημιούργησαν το Δράμα και την Κωμωδία. Τα παραπάνω είναι μερικά, ενδεικτικά αναφερόμενα, από τα επιτεύγματα αυτής της περιόδου της ανθρώπινης ιστορίας, που καταπλήσσουν το σημερινό άνθρωπο.

Το έργο των Αρχαίων Ελλήνων είναι πραγματικά τόσο ευρύ και πολυσχιδές, που προκαλεί δέος και θαυμασμό σε όποιον θελήσει να το προσεγγίσει. Οι Αρχαίοι Έλληνες προσδιόρισαν τα προβλήματα, συζήτησαν θέσεις αντίθετες, πρόσφεραν με λίγα λόγια στο δυτικό πολιτισμό τα θεμέλιά του. Από την Αναγέννηση, ιδιαίτερα και μετά, που ξαναζωντανεύουν τα Γράμματα και οι Τέχνες, η αρχαιότητα θα γίνει το ιδανικό πρότυπο, το σταθερό σημείο αναφοράς, το μέτρο σύγκρισης και ο αλάνθαστος οδηγός για τους προσανατολισμούς της νέας εποχής. Σ' αυτόν το μικρό λαό εναπόκειται να δημιουργήσει την αρχή της προόδου, έτσι που εκτός από τις τυφλές δυνάμεις της φύσης δεν υπάρχει τίποτα στον κόσμο που να μην έχει ελληνική καταγωγή. Αυτά τα λόγια διατυπώθηκαν από τον Sir Maine, διαπρεπή Άγγλο νομικό, σε μία ομιλία του, στα 1875.

Η αρχαία ελληνική σκέψη είναι ασφαλώς σήμερα ευρύτερα γνωστή, δεν πρέπει ωστόσο να παραγνωρίζουμε τις παλαιότερες προσπάθειες για τη διάδοσή της. Ο κορυφαίος τυπογράφος και εκδότης της Ιταλίας, στην περίοδο της Αναγέννησης, ο Άλδος Μανούτιος (1459-1515), με κέντρο τη Βενετία, απ' όπου τα βιβλία ήταν εύ-

κολο να διαδοθούν σε όλη την Ευρώπη, και με τη συνεργασία Ελλήνων και Ιταλών Ελληνιστών - στους κύκλους αυτούς συμπεριλαμβάνονταν προσωπικότητες, όπως ο **Μάρκος Μασούρος** και ο **Έρασμος**- πραγματοποίησε από το 1495 έως το 1515, σαράντα πρώτες εκδόσεις των κυριότερων φιλοσόφων, ποιητών και ρητόρων της ελληνικής αρχαιότητας. Οι σπουδαιότερες από αυτές είναι: του Αριστοτέλη, του Αριστοφάνη, του Θουκυδίδη, του Δημοσθένη, του Ομήρου και του Πλάτωνα. Από τη Βενετία, που για πολλά χρόνια υπήρξε κέντρο κλασικών σπουδών, διαδόθηκε στην Ευρώπη η ελληνική σκέψη, που ως τότε ήταν προσιτή μόνο σε όσους είχαν πρόσβαση στα χειρόγραφα. Οι εκδόσεις του Μανούτιο, άριστες επιστημονικά, με τη συνεργασία -όπως προαναφέρθηκε- Ελλήνων και Ιταλών, που επιμελήθηκαν την αντιγραφή, την έκδοση και τον υπομνηματισμό των ελληνικών χειρογράφων, σημείωσαν τεράστια επιτυχία και οδήγησαν τυπογράφους και από άλλες χώρες να τις αντιγράψουν και να τις κυκλοφορήσουν.

Τρεις αιώνες αργότερα, ο διδάσκαλος του Γένους, ο Αδαμάντιος Κοραΐς, προέβη στη δημιουργία της "Ελληνικής Βιβλιοθήκης", από την οποία κυκλοφόρησαν από το 1788 και μετά, 17 τόμοι, και των "Παρέργων της Ελληνικής Βιβλιοθήκης", από τα οποία κυκλοφόρησαν άλλοι 9 τόμοι με προλεγόμενα και διεξοδική ανάλυση. Ο Κοραΐς με τη διάδοση της παιδείας δημιούργησε κύματα φιλελληνισμού. Η μετάφραση των Αρχαίων Ελλήνων στοχαστών συνεχίζεται αδιάλειπτα μέχρι σήμερα, σε όλες τις χώρες-ιδιαίτερα της Δυτικής Ευρώπης-. Η έκδοση των έργων των Αρχαίων Ελλήνων συμπληρώνεται με την ίδρυση σε Πανεπιστήμια Τμημάτων Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, κυρίως όμως με τη συγγραφή αξιολογών συναφών μελετών και το σχολιασμό της Αρχαίας Ελληνικής Σκέψης. Η κλασική παιδεία κυριάρχησε στο Δυτικό κόσμο και αποκαλύφθηκε η ανυπέροβλη ομορφιά της. Ήταν φυσικό να προσελκύσει και να γοητεύσει ανθρώπους ξεχωριστής πνευματικής ικανότητας. Έτσι, κατά τα τέλη του 19ου αιώνα, δεν υπάρχει τμήμα της ελληνικής σκέψης -ακόμα και αποσπασματικό- που να μην έχει γίνει αντικείμενο κριτικής μελέτης και όπου χρειαζόταν αποκατάσταση. Παράλληλα δε, τα περισσότερα έργα έχουν μεταφραστεί σε πολ-

λές γλώσσες.

Στο άρθρο αυτό θα ασχοληθούμε με τη συμβολή ειδικότερα της Αρχαίας Ελληνικής Σκέψης στη Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη, ιδιαίτερα στη Δυτική Σκέψη, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τους κλασικούς, νεοκλασικούς και σύγχρονους οικονομολόγους, συμβολή που επιτεύχθηκε με τη διάδοση παντού της Αρχαίας Ελληνικής Σκέψης, με εξαίρεση τον **Ricardo**, που δεν είχε σπουδάσει αρχαία ελληνικά. Ο **Adam Smith**, με το κλασικό του έργο "Ο Πλούτος των Εθνών", αναφέρεται και χρησιμοποιεί τον Πυθαγόρα, το Δημόκριτο, τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τον Επίκουρο και το Ζήνωνα. Ο **Μάλθους**, για να στηρίξει τις θεωρίες περί πληθυσμού, κατέφυγε στις εργασίες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη. Ο **Mill**, μετέφρασε και σχολίασε τέσσερις διαλόγους του Πλάτωνα. Ο **Marx**, χρησιμοποίησε ευρέως για τη συγγραφή των έργων του τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, το Δημόκριτο και τον Επίκουρο. Ο **Lassale**, στα νεανικά του χρόνια έγραψε δίτομο βιβλίο, αναφερόμενο στη φιλοσοφία του Ηράκλειτου. Εκτεταμένες παραπομπές και υποσημειώσεις σχετικές με την Αρχαία Οικονομική Σκέψη, από το 1895, βρίσκουμε στο οικονομικό περιοδικό "Quarterly Journal of Economics". Από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, έχουν γραφτεί πολλά βιβλία, μελέτες και άρθρα που διεξοδικά εξετάζουν και αναλύουν την Αρχαία Ελληνική Οικονομική Σκέψη. Πολλοί από τους μελετητές αυτούς τη βρίσκουν, είναι αλήθεια, πρωτόγονη, επιπόλαιη και ανεδαφική -είτε από προκατάληψη είτε από άγνοια- άλλοι ωστόσο επισημαίνουν τη σπουδαιότητά της και τη θεωρούν μοναδική, πιστεύοντας ότι πάνω σ'αυτή στηρίχθηκε και μέσω αυτής εξελίχθηκε η Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη.

Πάντως, το να αποτιμήσει κανείς τη συνεισφορά των Αρχαίων Ελλήνων στη Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη, μακριά από προκαταλήψεις -αντικειμενικά και αμερόληπτα, είναι δύσκολο εγχείρημα. Οι Αρχαίοι Έλληνες στοχαστές δεν ασχολήθηκαν συστηματικά με την οικονομία. Πληθώρα οικονομικών σκέψεων είναι ωστόσο διάσπαρτη στα έργα τους, με εξαίρεση τον Ξενοφώντα, ο οποίος πραγματεύεται το οικονομικό φαινόμενο σχεδόν ως σύγχρονος. Κατά συνέπεια, ο ασχολούμενος με το εν λόγω θέμα θα πρέπει να μελετήσει όλο αυτό το πρωτογενές

υλικό -ποιητές, ρήτορες και φιλοσόφους-, να το αντιπαραθέσει με τα συγγράμματα, τις μελέτες και τα άρθρα των συγχρόνων οικονομολόγων, να μελετήσει σχόλια και ερμηνείες σχετιζόμενες με την Αρχαία Οικονομική Σκέψη, για να μπορέσει να βγάλει αντικειμενικά και αξιόπιστα συμπεράσματα για το εάν και κατά πόσον η Αρχαία Οικονομική Σκέψη συνέβαλε στη Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη.

Ιδιαίτερα, θα ήθελα στο σημείο αυτό της εισαγωγής, να τονίσω πώς σήμερα, που η ανθρωπότητα περνά ίσως τις δυσκολότερες στιγμές της με τα τόσα σωρευμένα προβλήματα -όπως οι πόλεμοι, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η φτώχεια, η πείνα, οι πρόσφυγες, η ανεργία, η έντονη αμφισβήτηση των πολιτικών συστημάτων και των μέτρων οικονομικής πολιτικής που αδιαφορούν για τον παράγοντα άνθρωπο και την ευτυχία του-, σήμερα, που η πλεονεξία πρωτανεύει και το κέρδος βασιλεύει και οι ηθικές αρχές έχουν υποστεί καθίζηση, η μελέτη της Αρχαίας Ελληνικής Σκέψης, όπου η οικονομία ήταν συνυφασμένη με το ήθος και αποσκοπούσε στην ευτυχία του πολίτη, είναι περισσότερο από κάθε άλλη εποχή χρήσιμη.

Είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, στο μικρό αυτό άρθρο να συμπεριλάβουμε όλη την Αρχαία Οικονομική Σκέψη. Κατ' ανάγκην, θα κάνουμε λοιπόν ορισμένες επιλογές και θα αναφερθούμε όσο πιο σύντομα μπορούμε, στις κυριότερες, κατά τη γνώμη μας, θέσεις της οικονομικής σκέψης των Αρχαίων Ελλήνων, επιλέγοντας τους κυριότερους εκπροσώπους.

Πιστεύουμε πως κανένα άλλο πνευματικό έργο, εκτός από τη Βίβλο, δεν διαβάστηκε, δεν μόρφωσε γενιές ολόκληρες στη λογοτεχνία, δεν σχολιάστηκε και δεν μεταφράστηκε τόσο πολύ, όσο τα Ομηρικά Έπη. Τα Ομηρικά Έπη με το μεστό στίχο, με τις ανεπανάληπτες περιγραφές της ποιμενικής ζωής, με τις ανεπτυγμένες ιδέες, ανεβάζουν τον άνθρωπο πάνω από το μικρό και ασήμαντο. Έχει δίκιο ο Γκαίτε, όταν λέει για τα Ομηρικά Έπη: «... Υψώνεται ο άνθρωπος πάνω από όλα τα επίγεια και βρίσκεται πραγματικά στο μεσοδιάστημα, όπου οι θεοί πετούν εδώ και κει, μας υψώνει στις πιο ψηλές περιοχές και μας δείχνει από μια προοπτική σαν αυτή που έχουν τα πουλιά, τους πλανηρούς δρόμους της γης να απλώνονται ξευπερδεμένοι μπροστά μας».

Ο Όμηρος με τη σπάνια περιγραφική ικανότητα και το ποιητικό του ταλέντο μας δίνει ανεπανάληπτες εικόνες του οικονομικού βίου της εποχής εκείνης, δηλαδή της ποιμενικής και της γεωργικής ζωής. Το όργωμα, ο θερισμός, ο τρύγος για το γεωργό, οι αγελάδες και τα γιδοπρόβατα για τον κτηνοτρόφο. Με το όργωμα, το θερισμό και τον τρύγο υποδηλώνει ο Όμηρος και τις εποχές του έτους. Κατ' αυτόν η γεωργία θεωρείται η πανάρχαια μορφή πολιτισμού.

Με τον υπέροχο στίχο του μας περιγράφει το όργωμα και το κρασί που παίρνει ο ζευγάς σαν ανταμοιβή της δύσκολης δουλειάς: «κι έσαζε ακόμα απάνω νιόσκαφτο παχύ πλατύ χωράφι/ με αφράτο χώμα, τριπλογύριστο πολλοί ζευγάδες μέσα/ φέρνουν τριγύρω τα ζευγάρια τους κι όργωναν δώθε κείθε/ και κάθε που γύριζαν κι έφταναν του χωραφιού την άκρα/ τους ζύγωνε ένας και τους έδινε γλυκό κρασί μια κούπα». Παρακάτω, περιγράφει το θερισμό: «Θερίζουν κοφτερά στα χέρια τους φουχτώνοντας δρεπάνια/ άλλα χειρόλαβα σωριάζονταν στο χώμα αράδα αράδα/ και δούλες σωρό το αλεύρι το ζύμωναν να φαν οι θεριστάδες». Και συνεχίζει για τον τρύγο: «κι έβαζε μέγα αμπέλι απάνω με σταφύλια φορτωμένο χρυσό πανέμορφο/ κι εκρέμονταν τσαμπιά τσαμπιά από κάτω μαύρα/ κι κουβαλούσαν το μελόγλυκο καρπό στους ώμους πάνω κοπέλλες/ κι άγουροι χαρούμενοι μες τα πλεκτά κοφίνια/ κι ανάμεσα τους κιθάρα κάποιο αγόρι γλυκά θωρώντας έψελνε του Λίνου το τραγούδι».

Στη συνέχεια περνά στην κτηνοτροφία: «κι ήταν τα βόδια κι από μαλακά και από καλά φτιαγμένα και από το μαντρί τους μονηριζοντας για τη βοσκή βιάζονταν». Εκτός, όμως, από αυτές τις ειδυλλιακές περιγραφές ο Όμηρος μας περιγράφει, για να τονίσει την τεχνολογική ανάπτυξη, με την ανεπανάληπτη ποιητική του τέχνη, την κατασκευή της ασπίδας -σύλληψη και πραγματοποίηση- του απαράμιλλου σε ομορφιά έργου. Για την περιγραφή της ασπίδας, ο Lessing, έγραψε στο "Λαοκόντια": «με λίγες εικόνες ο Όμηρος έκανε την ασπίδα του ένα σύνολο όλα όσα συμβαίνουν στον κόσμο. Από χαλκό, καλά και μάλαμα χαλκεύει ο Ήφαιστος για τον Αχιλλέα την ασπίδα, λογής λογής πλουμίδια εχάραξε με τη σοφή του τέχνη».

Η συμβολή του Ομήρου στην οικονομία είναι ση-

μιντική, γιατί μας περιγράφει και μας μεταφέρει στην οικονομική ζωή της εποχής με τα προβλήματα της.

Ο Ησίοδος έζησε σε μια μεταβατική περίοδο (850-700 π.Χ.), όπου ο νομαδικός βίος εγκαταλείπεται και η ανθρώπινη κοινωνία περνά, από την Ομηρική εποχή που χαρακτηρίζεται ηρωική, στην εποχή του σιδήρου και της μόνιμης εγκατάστασης. Εποχή φτώχειας, υπερπληθυσμού, κρίσης παραδοσιακών σινηθειών, έντονου ανταγωνισμού και σκληρής δουλειάς. Είναι φυσικό τα έργα του Ησίοδου να φέρνουν τη σφραγίδα της εποχής του. Το σημαντικότερο έργο του είναι το "Έργα και Ημέραι". Θεωρείται και είναι το πρώτο εγχειρίδιο οικονομικής ανάλυσης. Στο "Έργα και Ημέραι" αναλύονται κατά αξιόλογο τρόπο τα στοιχεία που καθορίζουν τον πυρήνα του οικονομικού λογισμού. Είναι το πρώτο έργο όπου περιγράφεται η προβληματική της μετάβασης από την νομαδική στην εγκατεστημένη ζωή και των οικονομικών σταδίων, δηλαδή στην εποχή του χρυσού, αργύρου, χαλκού και σιδήρου. Οικονομικά στάδια τα οποία, με κάποιες παραλλαγές, υιοθέτησαν πολλοί σύγχρονοι οικονομολόγοι. Στο "Έργα και Ημέραι" η εργασία εμφανίζεται ως τρόπος ζωής και είναι αναγκαίο μέσο επιβίωσης μετά την εγκατάλειψη της νομαδικής ζωής. Η εργασία, η λογική αξιοποίηση του χρόνου, η εξασφάλιση τάξης, ο έντιμος ανταγωνισμός και η άμιλλα βελτιώνουν την παραγωγικότητα και μειώνουν το κόστος. Στους στίχους του Ησίοδου περί ανταγωνισμού γίνεται διάκριση ανάμεσα στον ανταγωνισμό και την άμιλλα, την οποίαν ανέλυσαν στη σύγχρονη εποχή ο D.C. Johnson και ο V. Marrama. Στον τομέα της ανάπτυξης ο Ησίοδος προβάλλει τις ακόλουθες βασικές αρχές, τις οποίες υιοθέτησε ο Adam Smith: τάξη και αρμονία στην κοινωνία, σκληρή εργασία προωθούμενη από τον ανταγωνισμό. Εκτός αυτού, ο Ησίοδος εισάγει στους συλλογισμούς του το ρόλο της τεχνικής, όταν ο ηρωικός Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς και διευκόλυνε τεχνικές διαδικασίες.

Το ουσιαδές γνώρισμα της φιλοσοφίας του Ησίοδου είναι, κατά τον B. Franklin, ιταλό οικονομολόγο, η οργάνωση της εργασίας σε ορθολογική βάση. Το "Έργα και Ημέραι" είναι το πρώτο βιβλίο που θεμελιώνει το καπιταλιστικό πνεύμα, όταν ομι-

λεί για το χρόνο και την χρησιμοποίησή του, όπως ελάχιστα είχε γίνει μέχρι τον 16ο και 18ο αιώνα.

Μεγάλη είναι η προσφορά του Σόλωνα στην οικονομική επιστήμη και στην οικονομική πρακτική. Ο Σόλων (639-559 π.Χ.), ποιητής, φιλόσοφος και πολιτικός, έζησε σε μια εποχή που σηματοδοτείται από έντονες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, δηλαδή μετάβαση από την γεωργία προς νέους παραγωγικούς κλάδους -όπως η ανάπτυξη του εμπορίου, της βιοτεχνίας- και γενικά των τεχνών. Ήταν, κατά συνέπεια, φυσικό να αναδειχθούν με τις αλλαγές αυτές και νέες κοινωνικές τάξεις. Έτσι, βλέπουμε πως οι παραπάνω μεταλλαγές μείωσαν την τάξη των ευγενών και ανέδειξαν τη μεσαία τάξη. Ήταν επόμενο, ο Σόλων, να επηρεαστεί από τη νέα, όπως διαμορφώθηκε, κατάσταση και το έργο του να απηχεί την εποχή του. Θεμελιώδους σημασίας, κατά το Σόλωνα, για την οικονομική πρακτική, είναι η με κάθε τρόπο και μέσο ενεργοποίηση του πολίτη με την παροχή, ιδιαίτερα, κινήτρων και αναγνώριση δικαιωμάτων ώστε να συμμετέχει ενεργά στην κοινωνική-οικονομική και πολιτική ζωή της πόλης.

Η παραπάνω άποψη θεωρείται σήμερα πρωταρχικός παράγοντας για την οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη, όπως, ιδιαίτερα, τονίζεται από τους οικονομολόγους τους απασχολούμενους με τις αναπτυξιακές διαδικασίες σήμερα: MacClelland, Hagen, Kuznet, Lewis, κ.α. Ο Σόλων ενίσχυσε τη χρηματοδότηση της οικονομίας. Απελευθέρωσε το επιτόκιο, νομοσποποίησε τον χρυσό και με τα μέτρα αυτά τόνωσε τη ζήτηση που παρουσίαζε πτώση. Δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί πως με τα μέτρα του αυτά ήταν ο πρόδρομος του Keynes, όσον αφορά στην πολιτική απασχόλησης. Η μεγάλη, κατά τη γνώμη μου, προσφορά του Σόλωνα είναι οι ιδέες του περί ισχυρής μεσαίας τάξης. Σήμερα, που βρισκόμαστε στον κυκλώνα κοινωνικοοικονομικών και πολιτικών αλλαγών, αυτή η αρχή και φιλοσοφία θα έπρεπε να αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Αυτή η αρχή, δυστυχώς, αγνοείται ή παραβλέπεται και τα υιοθετούμενα μέτρα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής κάνουν τους πλούσιους πλουσιότερους και τους φτωχούς φτωχότερους, συρρικνώνουν την μεσαία τάξη με απρόβλεπτες κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες. Αυτή η κοινωνική και οικονομική

“μεσότης”, κατά το Σόλωνα, δικαιώνει και διασφαλίζει την ισορροπία στην πολιτεία και αποτρέπει συγκρούσεις.

Την αρχή της “μεσότητας” την υιοθέτησε και την συστηματοποίησε αργότερα ο Αριστοτέλης: «Πολλά μεσοίσιν άριστα, μέσος θέλω είναι εν πόλη». Η αρχή αυτή είχε ήδη ωστόσο -και πριν από τον Σόλωνα- διακηρυχθεί από τον Θαλή: «Άριστη πόλις η μήτε πλουσίους άγαν μήτε πένητας έχουσα». Από τους σύγχρονους οικονομολόγους, οι Parson, Levy και άλλοι υιοθετούν και στηρίζουν τις παραπάνω απόψεις των φιλοσόφων. Η δίκαιη κατανομή του πλούτου, όπως πρώτος ο Σόλων ανέπτυξε και ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης αργότερα υιοθέτησαν, θυμίζουν τη σύγχρονη οικονομική θεωρία περί κράτους πρόνοιας. Κατά το Σόλωνα, ο υπέρμετρος πλούτος γεννά τον κόρο και ο κόρος την ύβριν. Με τις παραπάνω απόψεις του Σόλωνα, χιλιάδες χρόνια μετά, συμφωνεί μεγάλο μέρος των θεωρητικών της οικονομικής ανάπτυξης.

Η μεγάλη προσφορά του Σόλωνα είναι ότι προσπάθησε να εναρμονίσει την ηθική με την πολιτική και την οικονομία και γενικότερα τη σκέψη με την πράξη.

Ο Ξενοφών (430-355 π.Χ.) έζησε μια εποχή έντονων κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων. Ήταν φυσικό να επηρεαστεί από τις ραγδαίες εξελίξεις και τις έντονες μεταλλαγές της εποχής του. Είναι φυσικό, επίσης, το τεράστιο συγγραφικό του έργο να φέρει τη σφραγίδα της εποχής του. Η προσφορά του Ξενοφώντα στην οικονομική επιστήμη είναι τεράστια. Τα σπουδαιότερα έργα του, που αναφέρονται στην οικονομική επιστήμη, είναι τα: “Οικονομικό” και “Πόροι”. Ο Ξενοφών είναι συγγραφέας που ανέπτυξε όλες τις πλευρές της οικονομικής επιστήμης, δηλαδή της μακροοικονομίας και της μικροοικονομίας και της δημόσιας οικονομίας.

Το “Πόροι” είναι έργο καθαρά δημοσιονομικό, έτσι που από πολλούς σήμερα οικονομολόγους να θεωρείται ο πατέρας της Δημόσιας Οικονομίας. Ανέπτυξε αξιόλογες ιδέες περί χρήματος και είναι ο πρώτος που ανέλυσε την στενότητα χρήματος επί των τιμών. Είναι ιδρυτής του κλάδου της διοίκησης των επιχειρήσεων: προβαίνει σε σαφή διάκριση μεταξύ επιχειρηματία και διευθυντή της επιχείρησης, όταν ο δεύτερος γνωρίζει την οικονομική τέχνη και

μπορεί με αμοιβή να διευθύνει την επιχείρηση του άλλου. Στο βιβλίο αυτό αναπτύσσεται ο νόμος της “φθινούσης αποδόσεως” ή του “αυξανόμενου κόστους” ή της “μη αναλόγου αποδόσεως” ή της “οριακής παραγωγικότητας”. Κατά τον παραπάνω νόμο, η αύξηση ενός ή περισσότερων συντελεστών της παραγωγής με σταθερή ποσότητα πέρα από ένα ορισμένο όριο, δε θα έχει ως αποτέλεσμα την ανάλογη αύξηση του προϊόντος. Κάθε διαδοχική προστιθέμενη μονάδα του μεταβαλλόμενου συντελεστή προσθέτει στο προϊόν λιγότερο σε σχέση με την προηγούμενη μονάδα. Αργότερα, κλασικοί και σύγχρονοι οικονομολόγοι έχουν υιοθετήσει το νόμο αυτό και όλα τα σύγχρονα συγγράμματα οικονομικής ανάλυσης τον αναφέρουν.

Ο Ξενοφών είναι ο πρώτος που παρουσιάζει το θεώρημα του “ιστού της αράχνης”. Κατά το θεώρημα αυτό, οι τιμές προκαθορίζονται πριν φτάσουν στην αγορά. Ο πρώτος που προσδιόρισε την έννοια και το ρόλο της οικονομικής επιστήμης: «Επιστήμη μιν τινές έδοξαν ημίν όνομα οικονομία η δε επιστήμη αυτή εφάινετο η οίκους συναντά αυξείν άνθρωπος, οίκος δε ημίν εφάινετο όπερ κτήσει η συμπάσας» (οικ. vi), που ανέπτυξε το ρόλο του καταμερισμού των εργασιών, που θεωρεί ως παράγοντα ανάπτυξης την αποταμίευση και υποστηρίζει ότι η αποταμίευση είναι ανάλογη προς το εισόδημα, όπως χιλιάδες χρόνια μετά, υποστηρίζεται και διεξοδικά από τον Keynes. Ο Ξενοφών δεν περιορίζεται μόνο σε διαπιστώσεις, αλλά προτείνει εύστοχες και εποικοδομητικές προτάσεις και συγκεκριμένες λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα της εποχής του, όπως έκαναν, μετά από αυτόν, οι διάσημοι οικονομολόγοι: **Smith, Mathews, Ricardo, Keynes**, κ.α.

Προτείνει, βάσει της μεγάλης πείρας που είχε αποκτήσει όχι μόνο στο έργο “Πόροι” αλλά και στα άλλα συγγράμματά του, εύστοχα μέτρα οικονομικής πολιτικής, πολλά από τα οποία ακόμα και σήμερα είναι επίκαιρα. Προτείνει την ορθή εκμετάλλευση του κλίματος της θάλασσας (αλιεία), του λαδιού, των μαρμάρων και των μεταλλείων και την ενίσχυση των ανθρώπινων πόρων. Σήμερα η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού θεωρείται ο σημαντικότερος συντελεστής οικονομικής ανάπτυξης.

Πρωτότυπη, επίσης, είναι η ιδέα του για τη σύνα-

ψη δημοσίου δανείου στο οποίο προαιρετικά θα συνεισφέραν οι πολίτες. Αξιόλογες, επίσης, είναι οι προτάσεις του για τη θέσπιση κινήτρων για τη γεωργία, το εμπόριο, κίνητρα για την πρόταση κάθε νέας οικονομικά ωφέλιμης ιδέας, αξιολογώντας πως τα οφέλη από τις καινοτομίες αυτές θα είναι πολλαπλάσια. Ακόμη, προτείνονται κίνητρα για την αύξηση της αποταμίευσης, της παραγωγής, της προσφοράς υπηρεσιών, των επενδύσεων, της σύμπτυξης ιμφορικών και παραγωγικών μονάδων. Τα παραπάνω κίνητρα έχουν σήμερα υιοθετηθεί ως μέτρα οικονομικής πολιτικής για οικονομική μεγέθυνση και ανάπτυξη από όλες τις χώρες, αναπτυσσόμενες και αναπτυσσόμενες.

Εκπληκτικές, θα λέγαμε πως είναι οι παρατηρήσεις του και οι προτάσεις του για την οικονομική κατάρτιση των ασχολούμενων με την πολιτική. Ήπειδή, κατ' αυτόν, η πολιτική για τους απασχολούμενους απαιτούσε πλήρη απασχόληση και η οικονομία απέβαινε έτσι περισσότερο πολύπλοκη και απαιτούσε εξειδικευμένες γνώσεις, υποστήριζε πως ο πολιτικός έπρεπε να καταρτισθεί οικονομικά και αυτό θα επιτυγχανόταν με την τακτική παρουσία του στην Συνέλευση, την εγρήγορση στη Βουλή και τη συνεχή ενημέρωσή του στα οικονομικά θέματα.

Στο έργο "Οικονομικό" κάνει λόγο για την ανάγκη ειδικής οικονομικής εκπαίδευσης των πολιτικών. Τη σημασία των γνώσεων της οικονομίας για τον πολιτικό θα εξάρει, κατά τρόπο θαυμάσιο και σαφή, ο Αριστοτέλης στο έργο "Ρητορική Τέχνη", όπως θα αναλύσουμε παρακάτω.

Πιστεύω και είναι αδήριτη σήμερα ανάγκη η πανώλια σκέψη από τους δύο γίγαντες της Σκέψης, ιδιαίτερα του Αριστοτέλη, για την κατάρτιση των πολιτικών στην οικονομία να είχε υιοθετηθεί και εφαρμισθεί σε όλες τις χώρες του κόσμου, ιδιαίτερα, όμως, στη χώρα μας.

Για τον προϋπολογισμό, που τόσες θεωρίες έχουν αναπτυχθεί πρόσφατα, ο Ξενοφών επικεντρώνει το ενδιαφέρον του, κυρίως στην αύξηση των εσόδων και στην περικοπή των περιττών δαπανών. Δεν ενδιαφέρεται τόσο για την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού, αλλά για τη μεγιστοποίηση των εσόδων και την περικοπή όχι των δαπανών για λόγους ισοσκέλισης, αλλά την περικοπή των περιττών δαπανών.

Τέλος, ο Ξενοφών ήταν ο πρώτος στοχαστής που έκρινε αδιανόητη την απομόνωση της δημόσιας οικονομίας από την κοινωνική οικονομία, πράγμα που μόλις πριν από μερικά χρόνια αναγνωρίστηκε από τους απασχολούμενους με τη Δημόσια Οικονομία.

Ο Πλάτων (427-347 π.Χ.) ήταν ένας από τους σημαντικότερους φιλοσόφους της Αρχαίας Ελλάδας, το έργο του ογκώδες και πολυσχιδές. Αναλύει και βαθυστόχαστα εξετάζει όλες τις πτυχές της κοινωνικής-πολιτικής και οικονομικής ζωής. Τα σπουδαιότερα έργα του είναι: "Πολιτεία", "Νόμοι", "Πλούτος" και "Συμπόσιο".

Κατ' αρχήν ακολούθησε, όπως ο Σωκράτης, τη φυσική φιλοσοφία των Αρχαίων Ελλήνων. Έτσι δέχεται πως τα κοινωνικά φαινόμενα είναι μέρος των φυσικών φαινομένων. Κατά συνέπεια, κινούνται νομοτελειακά και αυτά όπως τα φυσικά φαινόμενα. Στην αντίληψη αυτή, δηλαδή στην επέκταση της φύσης στην κοινωνία, στήριξαν τις απόψεις του οι κλασικοί οικονομολόγοι, όπως οι: **Smith, Ricardo, Quesnay, Malthus** και ο **Marx**. Ο Πλάτων υποστήριζε πως ο οικονομικός παράγοντας είναι από τους σημαντικότερους και προσδιοριστικούς των κοινωνικών εξελίξεων και διαμορφωτής των πολιτικών συστημάτων.

Στον οικονομικό τομέα, η προσφορά του είναι σημαντική. Στο έργο "Νόμοι" θίγει πολλά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Υποστηρίζει πως η οικονομία είναι, εκτός των άλλων, και επιστήμη των αριθμών, δηλαδή ένα είδος σύγχρονης Οικονομετρίας. Αναφέρεται και εξετάζει αναλυτικά το πρόβλημα του πλούτου, όπως το ορίζει στην πραγματεία του "Ερυσίας περί πλούτου". Πολλοί υποστηρίζουν, ίσως υπερβολικά, όπως ο **Heidel** ότι είναι η πιο αξιόλογη συμβολή της Αρχαιότητας στην επιστήμη της Πολιτικής Οικονομίας.

Κατ' αρχήν, στο έργο που προαναφέραμε, ο Πλάτων προσδιορίζει, κατά ευρύ τρόπο, την έννοια του πλούτου. Έτσι, κατ' αυτόν, συμπεριλαμβάνονται στον πλούτο εκτός των υλικών, και τα πνευματικά αγαθά, τα οποία, κατά τον αρχαίο στοχαστή, έχουν μεγαλύτερη αξία των υλικών. Η σοφία, υποστηρίζει, δεν είναι μόνο μέσον για την ανακάλυψη των υλικών αγαθών, αλλά και μέσον που μπορεί να προσδώσει αξία και στα υλικά αγαθά. Τον Πλάτω-

να απασχόλησε και η διανομή του εισοδήματος, όχι με την έννοια του σχηματισμού των τιμών και των μισθών, αλλά κυρίως από άποψη δικαιοσύνης και ανάγκης, εργασίας και κεφαλαίου, που πρέπει κατ' αυτόν να βρίσκονται σε αρμονική συνεργασία. Γενικότερα, περί διανομής του πλούτου πιστεύει "όχι στον υπέρμετρο πλούτο ούτε στην υπέρμετρη φτώχεια". Ο Πλάτων αναφέρει στους "Νόμους" και το ρόλο του χρήματος και τον θεωρεί ότι ενεργεί ως μέσον ανταλλαγής, μέσον πληρωμής και μέσον διαφύλαξης αξιών. Έτσι, ο Πλάτων, χιλιάδες χρόνια πριν, αναφέρεται και στις τέσσερις λειτουργίες του χρήματος. Εξετάζει το ρόλο του εμπορίου και προτείνει ρυθμίσεις όσον αφορά στη λειτουργία του. Σε σχέση με τον πληθυσμό υποστηρίζει, όπως ο **Malthus** αργότερα, ότι πρέπει να υπάρχει ισορροπία μεταξύ του πληθυσμού και του εισοδήματος και προτείνει ειδικά μέτρα δημογραφικής πολιτικής, δηλαδή έλεγχο των γεννήσεων, ίδρυση αποικιών σε περίπτωση υπερπληθυσμού, σε περίπτωση δε πληθυσμιακής ανεπάρκειας εισόδο μεταναστών. Στους "Νόμους" αναπτύσσεται η ιδέα του καταμερισμού της εργασίας, την οποία υιοθέτησε και ανέπτυξε πολύ αργότερα ο **Smith**, μια από τις σημαντικότερες προσφορές του φιλοσόφου στην οικονομική επιστήμη. Στους "Νόμους" ο Πλάτων αναφέρεται διεξοδικά και στους συντελεστές της παραγωγής, δηλαδή στη γεωργία, που την θεωρεί ως το σημαντικότερο συντελεστή της παραγωγής, στο κεφάλαιο που πιστεύει πως δεν είναι μόνον πηγή απόλαυσης, αλλά και σπουδαίος συντελεστής παραγωγής, -στην "Πολιτεία" αποδίδει μεγάλη σημασία και στην παραγωγική λειτουργία του χρηματοδοτικού κεφαλαίου και τέλος, τόσο στους "Νόμους" και στην "Πολιτεία", όσο και σε άλλα έργα του, υποστηρίζει ότι η εργασία είναι πηγή ευημερίας, υπό την προϋπόθεση ότι οι εργαζόμενοι θα κάνουν σωστά τη δουλειά τους.

Ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) κατέχει την πρώτη θέση στο πάνθεο της φιλοσοφίας από την οποία γεννήθηκε η επιστήμη, της οποίας και θεωρείται και ο ίδιος θεμελιωτής. Αναφερόμενοι στις οικονομικές ιδέες του Αριστοτέλη, θα άξιζε να σημειωθεί η γνώμη του **B. St. Hiffaire**, ο οποίος στον πρόλογο της γαλλικής μετάφρασης των "Πολιτικών", τονίζει πως ο Αριστοτέλης είναι ο δημιουργός της οικονο-

μικής επιστήμης. Παρά το γεγονός πως η κατεύθυνση του μεγάλου στοχαστή ήταν η φιλοσοφία, τόσο κατά το ρωμαϊκό και μεσαιωνικό παρελθόν όσο και στη σύγχρονη εποχή οι ασχολούμενοι με την οικονομική επιστήμη ανακαλύπτουν στο έργο του όλο και περισσότερες ιδέες που καλύπτουν το σύνολο των τομέων της οικονομίας. Ασχολήθηκε με την έννοια της οικονομίας, με τον καταμερισμό των έργων, με την έννοια των αγαθών της αξίας του πλούτου και του κεφαλαίου, της ανταλλαγής της πίστης, του κόστους, της διανομής του εισοδήματος. Με λίγα λόγια, ο Αριστοτέλης ασχολήθηκε με όλο το φάσμα των οικονομικών προβλημάτων που η Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη αντιμετωπίζει στις μέρες μας. Τα σπουδαιότερα έργα του μεγάλου στοχαστή, όπου περιέχονται, αναλύονται και απαντώνται διάχυτες οικονομικές σκέψεις είναι τα: "Ηθικά Νικομάχεια", "Πολιτικά", "Ηθικά Ευδήμεια", "Ρητορική Τέχνη" και "Περί Οικονομίας".

Η συμβολή του μεγάλου και ανεπανάληπτου αυτού στοχαστή είναι τόσο μεγάλη που δε θα ήταν υπερβολή να λεχθεί πως διαμόρφωσε και θεμελίωσε την οικονομική επιστήμη. Και αυτός ο **J. Schumpeter**, που δε δικάζεται ενοικία προς την Αρχαία Ελληνική Σκέψη, αναγκάζεται να παραδεχθεί ότι στον Αριστοτέλη υπάρχει αναλυτική οικονομική σκέψη και τον θεωρεί ως τον πρώτο αναλυτή-οικονομολόγο.

Κατ' αρχήν, ο Αριστοτέλης αποφαινεται πως η οικονομία δεν αναφέρεται μόνο στον οίκο, αλλά σε ολόκληρη την περιοχή που αποκαλείται "πόλις", δηλαδή το σημερινό κράτος. Βάσει αυτής της τοποθέτησης, οι ιδέες του Αριστοτέλη αποσκοπούσαν στην ευτυχία των πολιτών, δηλαδή της πόλης και την επίτευξη ευημερίας για όλους τους πολίτες της. Ο υπέρμετρος πλούτος, η υπέρμετρη φτώχεια υπονομεύουν την πολιτική σταθερότητα και τάξη. Ούτε ένα άτομο ούτε μια τάξη, κατά το φιλόσοφο, είναι επιτρεπτό να αποκτά υπέρμετρη δύναμη. Η μεσαία τάξη είναι, κυρίως, συντελεστής της ανάπτυξης και της ομαλότητας, κάτι που παραλείπεται σήμερα με απρόβλεπτες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες.

Ο Σταγίριτης φιλόσοφος πίστευε -και δικαιολογημένα- ότι η κατανομή του εθνικού εισοδήματος και του πλούτου θα πρέπει να γίνεται κατά τέτοιο τρόπο σε όλες τις τάξεις και τα άτομα που να προ-

αγγίζει, κατά κάποιο τρόπο, την ισότητα. Ο Αριστοτέλης θεωρείται σήμερα ο πρόδρομος των οικονομολόγων της ευημερίας, όπως αναλύθηκε από τον αξιολόγο Άγγλο οικονομολόγο **A.C. Pigou** στο βιβλίο του "Economics of Welfare". Μεγαλύτερης σημασίας για την οικονομική σκέψη είναι η θεωρία του για την ιεράρχηση των ατομικών αναγκών. Χωρίζει τα αγαθά με βάση την ταξινόμηση των στοιχείων της ζωής σε αγαθά "εν τω σώματι", που ανταποκρίνονται σε επίπεδο στοιχειώδους διαβίωσης, σε αγαθά "εκτός σώματος" και σε αγαθά "εν ψυχή". Την πρώτη θέση, κατ' αυτόν, κατέχουν τα "εν ψυχή" αγαθά και οι ψυχικές ανάγκες. Η χρησιμότητα των ψυχικών αξιών είναι απεριόριστη, ενώ παρατηρείται προοδευτική μείωση των "εν σώματι" αγαθών, δηλαδή των υποδεέστερων αγαθών. Η ανάλυση αυτή, ανάλυση ουσιαστικά της οριακής χρησιμότητας των αγαθών, αποτελεί αντικείμενο μελέτης και έρευνας σύγχρονων οικονομολόγων.

Για την καταπολέμηση της φτώχειας ο Αριστοτέλης υποστήριξε και πρότεινε να εισφέρουν οι πλούσιοι χρήματα για την αγορά οικοπέδων για την στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, έτσι ώστε να ενισχυθούν οι φτωχοί και να γίνουν οικονομικά ανεξάρτητοι.

Ο Αριστοτέλης υπήρξε πρόδρομος, επίσης, της έρευνας του άριστου μεγέθους της πόλης, που εκτός των άλλων, σημαντικό ρόλο για το μέγεθός της έπαιξε η σχέση πόρων και πληθυσμού, που αργότερα ο Μάλθους ανέπτυξε στην περί πληθυσμού θεωρία του. Είναι ο πρώτος που προσδιόρισε σαφέστατα την έννοια "οικονομία" και του "οικονομίου", αναφερόμενος κυρίως στο βασικό έργο της, δηλαδή στην ορθολογική διάθεση των υφισταμένων αγαθών και των παραγωγικών μέσων.

Στους συντελεστές της παραγωγής περιλαμβάνει και το κεφάλαιο, το οποίο όπως υποστηρίζει, χρησιμοποιείται για περαιτέρω παραγωγή.

Περί χρήματος κάνει λόγο στα "Πολιτικά" και ότι "Πολιτικά-Νικομάχεια". Με την αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ο αντιπραγματισμός εκτοπίστηκε και στη θέση του συμφωνείται ένα κοινό μέσο ανταλλαγής, το οποίο έπρεπε να είναι αγαθό με πραγματική αξία και εύχρηστο, το χρήμα. Κατά συνέπεια, σκοπός του χρήματος ήταν, όπως εξάλλου

είναι και σήμερα, να διευκολύνει τις συναλλαγές. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει τη λειτουργία του χρήματος όχι μόνο σα μέσον ανταλλαγής, αλλά και σα μέτρο αξίας. Διαστέλλει τον πλούτο από το χρήμα. Ο πλούτος διατείνεται ότι είναι όχι το πλήθος των νομισμάτων, αλλά «το πλήθος οργάνων οικονομικών και πολιτικών». Ο Αριστοτέλης, θα τολμούσαμε να πούμε, πως είναι ο σκαπανέας της θεωρίας περί συσσώρευσης του πλούτου, όπως αυτή από τον **Marx** δύο χιλιετίες αργότερα διατυπώθηκε.

Ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος που ομιλεί περί υποκαταστάσεως των συντελεστών της παραγωγής και μάλιστα της εργασίας υπό του κεφαλαίου και με αυτό τον τρόπο αποδεικνύει τη σημασία της μεταβίβασης της δεξιότητας από έμπυχα σε άμπυχα εργαλεία, ενώ παράλληλα τονίζει τη σημασία του τύπου εγκατάστασης των επιχειρήσεων του επαγγελματικού προσανατολισμού και το είδος των κερδοφόρων επιχειρήσεων. Στο έργο "Ρητορική Τέχνη", ανεξάρτητα από το πρόβλημα της έντιμης ανταλλαγής και που δίκαια υποστηρίζει ο Αριστοτέλης, είναι απαραίτητα, κατά το Σταγυρίτη φιλόσοφο, και η εκτίμηση της εργασίας και του κόστους παραγωγής. Αυτό οι οικονομολόγοι το ονομάζουν "φυσική αξία". Όμως αυτή η φυσική αξία δεν έπεται ότι εκφράζει και την αγοραστική αξία, η οποία κυμαίνεται βάσει της προσφοράς και της ζήτησης. Κατά συνέπεια, η οικονομική αξία ενός προϊόντος προσδιορίζεται από τη ζήτηση που μετριέται σε χρήμα και από την εργασία που είναι επενδεδυμένη στο προϊόν, καθώς επίσης γενικότερα από το κόστος παραγωγής.

Στο σύντομο αυτό άρθρο ήταν δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να αναφερθούμε και να συμπεριλάβουμε όλους τους Αρχαίους Έλληνες στοχαστές, που με τις ιδέες τους και τις βαθυστόχαστες αναλύσεις τους, διαμόρφωσαν τη Σύγχρονη Οικονομική Σκέψη.

Επιλεκτικά αναφερθήκαμε σε μερικούς από αυτούς, χωρίς να παραγνωρίζουμε την εξίσου σημαντική προσφορά των άλλων. Εκτός αυτού, και αυτή ακόμη η ανάλυση των συγκεκριμένων φιλοσόφων ήταν επιλεκτική, περιεκτική και άκρως επιγραμματική.

Το άρθρο αυτό στηρίχτηκε στο μνημειώδες έργο του αείμνηστου **Θανάση Κανελλόπουλου** "Σύγχρονες Οικονομικές Σκέψεις των Αρχαίων Ελλήνων", πρώτος τόμος, εκδόσεις Λιβάνη. Στην ειδική έκδοση του "Οικονομικού Ταχυδρόμου", 27 Ιουνίου 1996, με τίτλο: "Η Σύγχρονη Οικονομική και Πολιτική Σκέψη των Αρχαίων Ελλήνων" με αποσπάσματα από το τρίτομο έργο του Αθανασίου Κανελλόπουλου, από έργα -σε μετάφραση- και σχόλια Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και νεότερων Ελλήνων και ξένων ειδικών επιστημόνων και συνεργατών.

Στην εισαγωγή του Γιάννη Μαρίνου στο ειδικό αυτό τεύχος και στην εκτεταμένη και αξιόλογη, επίσης, εισαγωγή και σχόλιο του Δημητρίου Στεργίου περί της προσφοράς των Αρχαίων Ελλήνων στο σύγχρονο πολιτισμό.

Στα αξιόλογα βιβλία των συναδέλφων μου κ.κ. **Ρ.Θεοχάρους**, "Ιστορία της Οικονομικής Ανάλυσης", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1983, τόμοι Α' και Β' και **Α.Χουμανίδη**, "Η Οικονομική Ιστορία της Ελ-

λάδος", εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1990, τόμος Α'.

Στις θαυμάσιες εργασίες των κ.κ.: **T.Lowry**, "Using Ancient Greek Insights To Clarify Modern Economic Ideas", **Vassilis Karasmanis**, **Yannis Milios**, "Plato Republic and Classical Political Economy", **Wim Klever**, "The Identity of Economic and Political Sciences According to Plato and Aristotles", όπως αυτές παρουσιάσθηκαν στο Διεθνές Συνέδριο των Δελφών, το 1994, (Σεπτ. 22-26).

Φυσικά ανέτρεξα και μελέτησα από τις θαυμάσιες εκδόσεις "Κάκτος" μεταφράσεις -με εκτεταμένα σχόλια- Αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων: "Ησιόδου 'Απαντα'", Ξενοφώντος "Οικονομικός" και "Πόροι", Πλάτωνος "Νόμοι" και "Πολιτεία". Του Αριστοτέλη, ιδιαίτερα: "Μεγάλα Ηθικά" και "Οικονομικός" και αποσπασματικά μελέτησα όπου έκρινα απαραίτητο και άλλους Αρχαίους Έλληνες στοχαστές.

Roll, (1954), Ιστορία της Οικονομικής Σκέψεως, Μετάφραση στα Ελληνικά Δ. Σιδέρη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Spiegel H., 1971, The Growth of Economic Thought.
Αρχαία Ελληνική Γραμματεία, 1996, εκδόσεις "Κάκτος", Οι Έλληνες.
Johnson D., 1951, Macroeconomics of income redistribution.
Marrama Y., 1963, Saggio Sullo Sviluppo Economico dei passi arretrati.
Smith A., 1759, The Theory of moral Sentiments.
Του ίδιου, 1776, An Inquiry into the nature and courses of the Wealth of Nations.
Frankling B., 1933, Le Origine dello spirito capitalistico in Italia.
Mac Clelland D., 1955, Studies in Motivation.
Του ίδιου, 1961, Achieving Society.
Hagen E., 1962, On The Theory of Social Change.
Higgins B., 1968, Economic Development.
Malthus Th., 1798, An Essay on the Principle of Population.
Keynes J., 1973, The General Theory of Employment Interest and Money.
Ricardo D., 1821, On the Principles of Political Economy and Taxation.
Quesnay, 1760, Maximes Generales du Gouvernement Economique d'un Royaume Agricole.
Του ίδιου, Tableau Economique.
Marx K., 1885, Das Kapital.
Του ίδιου, 1847, La Misery de la Philosophie.
Του ίδιου, Zur Kritik der Politischen Oekonomie.
Schumpeter, 1969, The Theory of Economic Development.

ΕΛΛΑΔΑ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΕΤΗΣΙΟ ΛΕΥΚΩΜΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΔΑ ΕΥΡΩΠΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ
ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

1997